

TERMINOLOGIK LEKSIKA TUSHUNCHASINING NAZARIY
AHAMIYATI

Zarifa Shamirzayeva Xudoyorovna,
*Ingliz tili kafedrası doktoranti, Chirchiq
Davlat Pedagogika Universiteti
zarifashamirzayeva@gmail.com
Tel: +998901395659
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14201299>*

Annotatsiya: Terminologik leksika — bu muayyan ilmiy yoki kasbiy soha bilan bog'liq bo'lgan maxsus atamalar va tushunchalar majmuasi. Har bir sohaning o'ziga xos terminlari bo'lib, ular orqali o'sha sohadagi muayyan jarayonlar, hodisalar yoki narsalar aniqlanadi va tushuntiriladi. Terminologik leksika odatda umumiy tilga kirmaydigan, faqat o'sha sohaga xos so'z va iboralarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: terminologik leksika, professional atama, semantik tushuncha, ilmiy va amaliy jarayon, sport terminologiyasi.

Abstract: Terminological lexicon is a set of special terms and concepts related to a specific scientific or professional field. Each field has its own terms that define and explain certain processes, events, or things in that field. The terminological lexicon usually includes words and phrases that are not part of the general language, but are specific to that field.

Key words: terminological lexicon, professional term, semantic concept, scientific and practical process, sports terminology.

Ko'pgina so'zlar atama bo'lib, semantik kelib chiqishi - ularning semantikasining o'zgarishi natijasida terminologik ma'noga ega bo'ladi. Terminologik ma'no ilmiy yoki kasbiy atamaning tegishli ilmiy yoki kasbiy tushuncha bilan bog'liqligini o'rnatadi. Tushuncha - bu o'rganilayotgan obyektning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida biror narsa aytilgan, o'zagi ushbu obyektning eng umumiy va ayni paytda muhim belgilari to'g'risidagi mulohazalar (fikrlar) ning ajralmas to'plamidir.[1] Terminologiya bilim va faoliyatning maxsus sohalarining semantik tushunchalari va o'ziga xos voqeligini bildiruvchi so'zlar va iboralar tizimi sifatida adabiy tilning quyi manbalaridan, tizimlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.[2,3] Terminologik ma'no ma'lum bir tilning ishlash tizimi bilan belgilanadigan ma'lum bir kontseptual va aqliy mazmuni, shuningdek, ma'lum bir lingvistik mazmuni bildiradi. Termin yaratishda tushunchaning tavsifini mutaxassis olimlar, shakllantirishni esa mutaxassis olimlar bilan birga tilshunoslar amalga oshirishlari kerak [4]. "Termin" tushunchasining ko'lami va mazmuni noaniq va ma'noga bog'liq; u yoki bu muallif tomonidan atamaga ta'rif kiritiladi. Bu holat asosan terminologiyaga oid lingvistik adabiyotlar mazmunining ziddiyatliligi va nomuvofiqligini belgilaydi, bunda atama texnika, fan,

san'at sohasidagi ma'lum bir tushunchaga mos keladigan so'z yoki ibora sifatida ham, qat'iy belgilangan ma'no bilan ham ta'riflanadi [5]. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, terminologiya — bu ma'lum bir soha yoki fan doirasidagi maxsus atamalar va ularning ma'nolarini o'z ichiga oluvchi tushunchalar to'plami. Terminologiya, odatda, aniq va ravshan muloqotni ta'minlash maqsadida yaratiladi, chunki har bir sohada o'ziga xos atamalar va tushunchalar mavjud bo'ladi. Masalan sport, tibbiyot, ilm-fan, huquq va boshqa sohalarda terminologiya alohida ahamiyatga ega. Terminologik leksika — bu muayyan ilmiy yoki kasbiy soha bilan bog'liq bo'lgan maxsus atamalar va tushunchalar majmuasi. Har bir sohaning o'ziga xos terminlari bo'lib, ular orqali o'sha sohadagi muayyan jarayonlar, hodisalar yoki narsalar aniqlanadi va tushuntiriladi. Terminologik leksika odatda umumiy tilga kirmaydigan, faqat o'sha sohaga xos so'z va iboralarni o'z ichiga oladi. Misol uchun, sport terminologiyasi bu sport sohasiga tegishli atamalar, ya'ni musobaqalar, jismoniy mashqlar, sport anjomlari, qoidalar va boshqalarni ifodalovchi maxsus so'z va iboralardan iborat. Masalan, "serve", "spike", "block" kabi so'zlar sport terminologiyasiga kiradi. Terminologik leksikaning asosiy vazifasi — soha mutaxassislariga tushunarli bo'lgan aniq va bir xil tushunchalarni shakllantirishdir. Bu muloqotni soddalashtirish va ilmiy yoki amaliy jarayonlar davomida tushunmovchiliklarning oldini olishga xizmat qiladi. M. Kabirovning [7] "Kasbiy til va terminologiya" kitobi kasbiy sohalarda qo'llaniladigan maxsus til va terminlar tizimini o'rganishga bag'ishlangan. Kitobda turli sohalar, jumladan fan, texnika, huquq, tibbiyot va boshqa professional yo'nalishlarda ishlatiladigan atamalar va ularning shakllanishi, rivojlanishi va qo'llanilishiga oid masalalar ko'rib chiqiladi. Asar terminologiyaning nazariy va amaliy jihatlarini, atamalarni to'g'ri ishlatish qoidalarini, yangi terminlarni yaratish va ularni tilda standartlashtirish jarayonlarini tahlil qiladi. Shuningdek, u kasbiy tilning milliy til bilan o'zaro aloqasi va xalqaro terminologiyalar bilan uyg'unlashuvi haqida ham so'z yuritadi. Bu kitob tilshunoslar, mutaxassislar, tarjimonlar va turli kasb egalari uchun muhim qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin. Madvaliyevning "O'zbek terminologiyasi va leksikografiyasi masalalari" kitobida terminologiya tushunchasiga batafsil izoh berilgan. Unga ko'ra, terminologiya ilmiy va texnik sohalarga oid maxsus atamalar tizimidan iborat bo'lib, har bir sohaga xos aniq va to'g'ri tushunchalarni ifodalaydi. Terminlar ilmiy tadqiqotlar, texnologiyalar, san'at, madaniyat, qonunchilik va boshqa ko'plab sohalarda ishlatiladi. Madvaliyev [6] terminologiyaning asosiy maqsadi sifatida ma'lumotni aniq va tushunarli shaklda ifodalashni ko'rsatadi. Terminologiya yirik sohalarda axborot almashinuvi va o'zaro tushunishni osonlashtirish uchun muhim

ahamiyatga ega. Shu bilan birga, milliy terminologiyani rivojlantirish va unga tizimli yondashish lozimligi ta'kidlanadi. Kitobda O'zbek tilidagi terminlarning rivojlanishi va uning muammolari ham yoritilgan bo'lib, termin yaratishda milliy qadriyatlarni hisobga olish va xorijiy tillardan kirib kelgan atamalarni tartibga solish zarurligi haqida so'z boradi. Madvaliyevning fikricha, terminologiya faqat so'z yaratish emas, balki ilmiy tahlilni talab qiladigan jarayon bo'lib, bu jarayonda milliy tilning leksik imkoniyatlari, madaniy xususiyatlari va boshqa omillarni inobatga olish lozim. Terminologik leksikani bilishning ahamiyati shundaki, u maxsus sohalarda axborotni aniq va tushunarli ifodalashga yordam beradi, ilmiy va kasbiy muloqotni osonlashtiradi, shuningdek, mutaxassislar o'rtasida to'g'ri tushunishni ta'minlaydi. Bu bilim ilm-fan, sport, texnika, huquq, tibbiyot va boshqa ko'plab sohalarda samarali ishlash uchun zarurdir. Xulosa qilib shuni aytish mumkin, terminologik leksikaning nazariy ahamiyati tilshunoslik va maxsus sohalarda muhim o'rin tutadi. Terminologik leksika, ya'ni atamalar majmui ilmiy va texnik sohalardagi tushunchalarni aniq va bir xil talqin qilishni ta'minlaydi. Uning nazariy ahamiyatini quyidagicha ifodalash mumkin: Ilmiy asoslangan tushunchalar tizimini yaratish: Har bir fan sohasi o'ziga xos atamalar tizimiga ega. Bu tizim fanlar o'rtasidagi tushunchalar farqini belgilaydi va ilmiy jarayonlar samaradorligini oshiradi. Har bir sohaning terminlari orqali uning nazariy negizlari ifodalanadi va tushuntiriladi. Xalqaro muloqotda aniqlikni ta'minlash: Atamalar milliy va xalqaro darajada bir xil ma'noda qo'llanilishi muloqotni soddalashtiradi. Bu ilmiy va texnik sohalarda anglashiluvchanlikni oshiradi va bilim almashinuvi uchun qulay muhit yaratadi. Tilni rivojlantirish va boyitish: Terminologik leksika tilni rivojlantirishga hissa qo'shadi, chunki yangi tushunchalar va kashfiyotlar bilan bog'liq atamalar paydo bo'ladi. Bu jarayon orqali til leksikasi boyiydi va turli sohalarda uchun maxsus tushunchalar o'z aksini topadi. Ilmiy tarjima va o'qitishda yordam: Atamalarni aniqlash va tasniflash tarjimonlar va o'qituvchilar uchun juda muhimdir. Chunki ilmiy adabiyotlar va o'quv materiallarini boshqa tillarga tarjima qilishda to'g'ri atamalarni tanlash aniq bilimlarni yetkazish uchun zarur hisoblanadi. Shu sababli, terminologik leksika nazariy jihatdan har bir sohaning ilmiy asoslarini rivojlantirish, aniq tushunchalar bilan ishlash va xalqaro hamkorlikda samaradorlikni oshirish uchun zarur vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. - М.: Наука, 1975. - 720 с.
2. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов// Исследования по русской терминологии. Под ред. В. П. Даниленко.-М.: Наука, 1971. С. 7-67. 3.

3. Александровская Л.В. Семантика термина как члена общелитературной лексики (на материале английской морской терминологии). Автореферат диссертации на соискание уч.степени канд. филологических наук. - М.: Изд. МГПИЯ им. М. Тореца, 1973. - 24 с.
4. Герд А.С. Еще раз о значении термина// Лингвистические аспекты терминологии. - Воронеж: Изд-во ВГУ, 1980. - С. 3 — 9.
5. Моисеев А.И. О языковой природе термина// Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. Материалы совещания, проведенного АН СССР в Ленинграде 30 мая — 2 июня 1967 г. - М.: Наука, 1970. - С. 127 - 138.
6. Madvaliyev A. O'zbek terminologiyasi va leksikografiyasi masalalari. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2017.-B.28-30
7. Kabirov M. Kasbiy til va terminologiya. T.: Fan. 2008.- B. 126